

Etické aspekty vzťahu medzi súčasnými národmi (na teritóriu strednej Európy)

Josef OBORNÝ

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá vybranými aspektmi problému vlasť a národ, ktoré charakterizujú život občanov niektorých štátov stredoeurópskeho regiónu. Načrtáva z pohľadu autora filozofický rozmer vlasti, vlastenectva a národa. Príspevok zdôrazňuje transnacionálny a občiansky aspekt ponímania národa a vlastenectva.

Kľúčové slová: národná identita, morálna podstata vlastenectva, vlasť ako pocit domova, výchova k občianstvu.

Úvod

Obrovské historické procesy svetových rozmerov, ktoré sa odohrali v druhej polovici 20. storočia a v nových modifikáciách pokračujú dodnes, vystavajú vždy a stále do nového svetla pojmy vlasť a národ. Prioritnou snahou svetového ľudstva bolo dať týmto pojmom pevný normatívny rámec, predovšetkým dať vzťahom krajín a národov kodifikované normy. Motívy a príčiny týchto snáh mali spoločného menovateľa vo vytvorení podmienok pre svetový mier a pre také „medzi – národné“ vzťahy, ktoré by mali klasickú mierovú podobu. V globálnom rozmere sa toto úsilie naplnilo – ľudstvo nezažilo 65 rokov svetovú vojnu.

Ostatné desaťročia v existencii Európy sa cez prizmu pojmov národ a vlasť javia ako „ukážkové“ voči iným svetadielom a regiónom sveta.

Istú dobu sa dokonca črtala tendencia morálneho „medzi-národného“ filantropizmu. Črtali sa perspektívy globálnej a glokálnej (európskej) akulturácie.

Poznámky k filozofii problému vlasti, vlastenectva a národa

Politickým myslením sa dlhý čas nesie téma kreovania národnej a štátnej identity moderného občana súčasnosti. Príčin tejto myšlienkovvej iniciatívy je viacej. Predovšetkým – neosvedčili sa v predpokladanej miere tzv. kozmopolitné prístupy k veci. Naopak, s rovnakou intenzitou ako, povedzme pred storočím, rezonujú v politických úvahách témy vlastenectva a nacionalizmu. Na tieto témy reaguje aj etika, napriek tomu, že sa vystavuje nebezpečenstvu obvinenia z ožiovania a rozvoja archaických tém v svojom repertoári. Jej doména (teda doména etiky) spočíva vo filozofickej analýze pojmu vlasť a vlastenectvo, v kreovaní ideí „medzi – národnej“ koexistencie a v legitímnej intervencii do oblasti etickej výchovy mladej generácie príslušného štátu ako viac alebo menej heteronómneho konglomerátu národov, občanov a suverénnych jednotlivcov. Ide tu o. i. o demokraciu, ktorá je podmienená, či chceme, či nechceme, pojmami vlasť a národ. „Praktické uplatňovanie demokracie popri uznaní rovnoprávnosti a slobôd jednotlivcov by v konečnom dôsledku nemalo znamenať dominanciu väčšiny alebo sily, čo sa však stáva, osobitne pri absencii kritickej reflexie, ku ktorej vedie práve filozofické myslenie.“ (Novotný, 2008, Staněk, Mezihorák, 2008, s. 272–273). Konkrétnu podobu praktickej úprave vzťahov medzi národmi dávajú právne normy. Avšak filozofia a etika poskytujú tejto praktickej úprave príslušný nadhľad a historický odstup.

Identita človeka, občana, príslušníka určitého národa, osoby a osobnosti má veľa aspektov. „*Byť Angličanom, Francúzom alebo Španielom znamená byť celistvo človekom po anglickom, francúzskom alebo španielskom spôsobe. Tento spôsob sa dotýka všetkých rozmerov ľudskosti – náboženstva, poézie, umenia, ekonómie, politiky, lásky, bolesti, slasti – prestupuje ich, presakuje nimi...*“ (Ortega Y Gasset, 1993, s. 57). Jedným z týchto aspektov identity bol a je aj v súčasnosti vlastenecký a národný aspekt. Identita je pre národy svedectvom istoty a hodnoty ich

bytia. Lenže identita „.... vyžaduje alternatívu. Identita nevyjadruje len to, kto som, ale aj kto nie som.“ (Vrabcová, 2004, s. 147). Novovzniknuté štáty v Európe, ktoré vznikli na prevažne národnom základe sú toho dôkazom. Tieto národy si príliš intenzívne uvedomili, čo nie sú, menej intenzívne, ale hlavne menej adekvátne si uvedomili čo sú.

Z etického hľadiska je v tomto probléme národa dominantný morálny emocionálny rozmer. Identifikácia s určitým národom je v prvom rade problém emocionálny a až v druhom rade problém intelektuálny. Samozrejme, z tohto hľadiska majú pojmy národovectva a vlastenectva aj črty romantizmu, ich dikcia vyznieva romanticky, pretože sa orientuje na emocionalitu. Ale rovnako romanticky v súčasných podmienkach a tendenciách integrácií do nadnárodných celkov vyznieva aj právna formulácia vlastenectva, pokiaľ je predmetom právnej kodifikácie v príslušných právnych sústavách.

Vlasť je totiž krajina, v ktorej prežívame najhlbšie city a nenahradiateľný pocit – pocit domova. V nej si rozumieme (predovšetkým, ale nie len, v jazykovom a kultúrnom význame) s ostatnými ľuďmi, bez obmedzujúcej sebakontroly uskutočňujeme svoje bytie a môžeme sa v nej spontánne a slobodne pohybovať. Senecovi sa prisudzuje výrok „*Nikto nemiluje vlasť preto, že je veľká, ale preto, že je jeho.*“ Od Senecu máme zachovaný aj iný výrok adresovaný priateľovi Luciliovi, určený však bol vtedajšej verejnosti: „*Čo by bolo na filozofii vznešeného keby si ju mohol získať ako prídel.*“ (Seneca, 1969, s. 178). Hádam sa nespreneveríme etike, ak použijeme parafrázu: čo by bolo na vlasti vznešeného, ak by sme ju mohli získať ako prídel daný zákonom. Skutočne, každý môžeme o vlasti povedať, že je „moja“ súčasne to však hovoríme s vedomím toho, že patrí všetkým.

Vlasť je krajina, ktorú nám dali objektívne procesy života generácií pred nami, napríklad to, že sme sa v nej a do nej narodili. Môže však pre nás vzniknúť aj procesom (slobodnej) vedomej voľby. Život v prirodzenom prostredí nás nenúti o tomto prostredí uvažovať. Význam vlasti pre našu identitu si preto plnohodnotne uvedomuje až keď ju niekto ohrozuje, keď nás životné osudy od nej odlúčia, alebo keď sa jej sami spreneveríme. Pojem vlasť je treba, podľa nášho názoru, spájať v modernom ponímaní predovšetkým s občianskym aspektom. Aspekt národný je

v tejto súvislosti dôležitý, ale iba sekundárny. Arendtová v tomto kontexte napísala ešte v roku 1946 kritickú úvahu na téma „okupácie“ štátu zo strany národa: „*Nacionalizmus znamená vo svojej podstate, že národ dobyl štát. To je zmysel národného štátu.*“ (Profant, 2008, s. 184). Spájať vlastenectvo iba a len s národným je možné, legitímne a oprávnené výhradne v takých podmienkach, ktoré môžeme označiť eticky neprípustným pojmom „etnicky čisté“. Identifikácia vlastenectva s národným postojom je v ktoromkoľvek súčasnom európskom štáte z hľadiska jeho koexistencie s inými štátmi kontraproduktívna.

V bežnom, prozaickom a každodennom živote veľkosť a nenahradiiteľnosť hodnoty vlasti nevieme v plnej miere doceniť práve preto, že je nám tak bežne a prirodzene daná. Nič na tejto skutočnosti nezmení ani prijatie a platnosť tzv. „vlasteneckých zákonov“, ktoré nám majú túto „prirodzenosť“ uľahčiť. Naše stanovisko v daných súvislostiach sa prikláňa k priorite občianskeho princípu v evolúcii modernej spoločnosti súčasných štátov Európy. Výchova k občianstvu je totiž principiálne možná a má svoje obsahové a metodické ukotvenie vo výchove a vzdelávaní mladého človeka. V porovnaní s tým je výchova k vlastenectvu ako cieľavedomá a organizovaná činnosť školy v tomto zmysle veľmi zraniteľná a ohrozuje ju okrem iného tendencia k moralizovaniu a k „hypernacionalizmu“. Budme konkrétni. Ešte v roku vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie bolo napísané: „*Kontroverzná je i otázka národnostných menšín, pretože menšinové problémy môžu viesť, pokiaľ nie sú riešené k narušeniu demokratickej stability, ale i ku konfliktom so susednými krajinami.*“ (Chovancová, 2004, s. 39). V prospech podpory občianskeho princípu môžeme použiť aj myšlienku Staňka: „*Jedným z aktuálnych problémov dneška je solidarita v spoločnosti, ktorú obvykle vytyčujú spoločné ciele, hodnoty a aktivity a ktoré sledujú cieľ prebúdzajú v členoch spoločnosti vedomie spolunáležitosti a súdržnosti, a ktoré sa odovzdávajú medzi generáciami aj prostredníctvom obsahu vzdelávania.*“ (Staněk, 2008, s. 424). Oprávnenou prednosťou výchovy k občianstvu v porovnaní s vlasteneckou výchovou je práve jej reálne vyššie miera uskutočniteľnosti. Totiž, akýkoľvek pozitívny výrok na adresu vlasti a vlastenectva sa nám v tomto bežnom živote javí ako fráza, dokonca pre mnohých znie ako flatus vocis. Pocit spolupatričnosti

s vlastou vzrastá v občanovi predovšetkým, ak nie iba, v okamihoch nie bežných, teda napríklad v okamihoch jej ohrozenia alebo v okamihoch tzv. slávy.

Etická analýza a interpretácia vlasti a vlastenectva má v súčasnom myslení transnacionálny charakter. To znamená, že interpretuje tieto pojmy z národnej, ale nielen z národnej pozície. V politologickom svetle je to celkom prirodzené, pretože žiadna (európska) krajina, ku ktorej sa vzťahuje pojem vlastenectvo nie je národne homogénna. Navyše je tu celkom prirodzená a intenzívne pôsobivá skutočnosť: aj iné národy majú svoju vlasť, ktorá je pre nich „svätou vecou“. Súčasná migrácia občanov európskych krajín nie je zväčša z etického hľadiska pripravená na túto banálnu skutočnosť, ktorá je navyše umocnená ešte viac „realistickou“ pravdou: *„Ani dnes nie je Európa jednotná. Rôznorodosť je vlastne s Európou tesne spätá. Nie je preto prekvapením, že z týchto rôznych tradícií a názorov vznikajú nové konflikty.“* (Hampl, 2010, s. 11). Politické, ekonomické a kultúrne integračné procesy ostatného desaťročia „rúcajú“ v Európe pôvodne dôsledne strážené hranice, ale migrujúci občania si nesú zo sebou svoje „vnútorné hranice“ a veľakrát sa aj preto stretávajú v cieľových krajinách s nepochopením. Moralista by na tomto mieste pripomenul „pútnikom“, že keď prichádzajú do domova spoluobčanov Európy, majú pamätať na základné zvyklosti danej krajiny.

Záver

Výzva k pozitívnemu mysleniu ako k ceste k dobrému životu je inšpiratívna. Hovorí, že vidieť prítomnosť ako bezkonfliktnú je naša ilúzia, ale vidieť budúcnosť ako bezkonfliktnú je naša nádej. Pokojne si môžeme pripomínať, že vo vzťahoch štátov aj národov, ako je známe, prepukli, síce oficiálne nechcené, ale zato silné tendencie „medzi – národného“ mizantropizmu. Akulturácia z času na čas zlyháva, sprevádza ju boj kultúr. *„Nesmieme ... strácať zo zreteľa, že homogenizácia sveta cestou globalizácie vyvoláva prirodzené reakcie v podobe nových foriem nacionalizmu a lokálnych reflexií. V tomto smere sa dnes začína používať ako relevantný nový pojem glocal, ako syntetické vyústenie prelínania globálneho a lokálneho.“* (Sekot, 96–97). Vízia budúcnosti Európy a jej národov nie je čierna ani ružová. Neskicuje ju maliar, ale náš život.

Literatúra:

- ARENDTOVÁ, H. Národ. In PROFANT, M. (ed.) *Národ a občanství*. Čítanka textů. Praha: SPHV, o. s., 2008, s. 312.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (eds.) *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikultúrní společnosti*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004,
- HAMPL, D. Konflikty v Evropě – minulost a současnost. In KRÁKORA, P., NOVOTNÝ, Z. (eds.) *Mosty mezi kulturami. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Paedagogica, CIVILIA V*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. s. 7–12.
- CHOVANCOVÁ, J. Hľadanie identity Slovenska v rámci Európskej únie. In OBORNÝ, J., MARUŠINEC, M. (eds.) *Perspektívy výchovy k občianstvu po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie*. Bratislava : Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport a Katedra výchovy k občianstvu a jazykov, 2004. s. 39–41.
- NOVOTNÝ, Z. Filozofie a občanství. In STANĚK, A., MEZIHORÁK, F. (eds.) *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, o. s., 2008. s. 270–273.
- ORTEGA Y GASSET, J. *Evropa a idea národa*. Praha: Mladá fronta, 1993.
- SEKOT, A. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008.
- SENECA, Lucius Annaeus. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha : Svoboda, 1969.
- STANĚK, A. Výchova k občanství ve vzdělání pro 21. století. In STANĚK, A., MEZIHORÁK, F. (eds.). *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, o. s., 2008. s. 421–438.
- VRABCOVÁ, J. Filozofické otázky národnej identity po vstupe SR do EÚ. In OBORNÝ, J., MARUŠINEC, M. *Perspektívy výchovy k občianstvu po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie*. Bratislava : Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport a Katedra výchovy k občianstvu a jazykov, 2004. s. 145–149.

Kontakt na autora príspevku:

Prof. PhDr. Josef Oborný, PhD.

Univerzita Komenského, Fakulta telesnej výchovy a športu

Katedra športovej edukológie a športovej humanistiky

Nábřežie arm. gen. L. Svobodu 9

814 69 Bratislava

Slovenská republika

oborny@fsport.uniba.sk